शास्त्रीयं-संस्कृतम्

अध्यापकः – तिलकः एम् राव्
tilaka.rao@mituniversity.edu.in

शास्त्रशैली

आकाङ्क्षा

उत्थिताकाङ्क्षा | उत्थापिताकाङ्क्षा

उत्थिताकाङ्क्षा	उत्थापिताकाङ्क्षा
1. न .. .. वाच्यम् 2. स्यादेतत्.............न/मा	1. ननु.............................. न/अत आह 2. केचित्/केचित्तु/अपरे/परे/अन्ये.........न 3. यत्तुः ..आहुः.........................न 4. यदपि उक्तं ....तन्न 5. यदप्याहुः...........................न

स्यादेतत्......न/मा

1. स्यादेतत् हलित्येकदेशस्यैव तन्त्रावृत्त्येकशेषान्यतममस्तु, हस्य ल् इति च व्याख्यायते..............................मैवम्

न......वाच्यम्

1. न हि भगवत्स्वरूपाणां सतां युक्ततमत्वमयुक्ततमत्वं वा वाच्यम्। (भगवद्गीता)
2. न च 'आद्यन्तौ टकितौ' (१/१/४६) इत्यादौ यथासङ्ख्यम् अन्वयेऽपि प्रथमतः साहित्यावच्छिन्ने साहित्यावच्छिन्नान्वयमात्रेण सहविवक्षाम् आश्रित्य यथा द्वन्द्वसाधुत्वं तथेहापि प्रथमतो लकारो हल्पदार्थवाच्यश्चेदिति सामान्यतो बोधं कल्पितम् आदाय द्वन्द्वसाधुत्वं ततः विशेषजिज्ञासायाम् 'आदिरन्त्येन' इत्येकवाक्यतया विशेषितो वाक्यार्थो लक्ष्यसंस्कारकः। किं च सहविवक्षा – सह वक्तुं वक्तुरिच्छा सा च सूत्रप्रणयनानुपपत्त्या पाणिनेः ततः पूर्वमपि हल्पदार्थज्ञानात् अक्षता एव बोद्धृबोधस्तु क्रमेणैव इति वाच्यम्, (शब्दरत्नम्)

ननु......न/तन्न

1. ननु आगमेन आत्मा परिच्छिद्यते, प्रत्यक्षादिना च पूर्वम् । न आत्मनः स्वतःसिद्धत्वात् ।
2. ननु मनसा इति वचनात् न वाचिकानां कायिकानां च संन्यासः इति चेत् न सर्वकर्माणि इति विशेषितत्वात् । मानसानामेव सर्वकर्मणामिति चेत् न.......................
3. ननु किमिदं विरुद्धमुच्यते 'कर्मणि अकर्म यः पश्येत्' इति 'अकर्मणि च कर्म' इति ; न हि कर्म अकर्म स्यात् , अकर्म वा कर्म । तत्र विरुद्धं कथं पश्येत् द्रष्टा — न,.....................
4. ननु कर्म कर्मैव सर्वेषां न क्वचित् व्यभिचरति तत् न,

केचित्/केचित्तु/अपरे/परे/अन्ये.........न

1. केचित्पण्डितंमन्या वदन्ति — 'जन्मादिषड्भावविक्रियारहितः अविक्रियः अकर्ता एकः अहमात्मा' इति न कस्यचित् ज्ञानम् उत्पद्यते, यस्मिन् सति सर्वकर्मसंन्यासः उपदिश्यते इति । तन्न
2. केचित्तु पण्डितंमन्याः 'निराकारत्वात् आत्मवस्तु न उपैति बुद्धिः । अतः दुःसाध्या सम्यग्ज्ञाननिष्ठा' इत्याहुः। सत्यम् एवं गुरुसम्प्रदायरहितानाम् अश्रुतवेदान्तानाम् अत्यन्तबहिर्विषयासक्तबुद्धीनां सम्यक्प्रमाणेषु अकृतश्रमाणाम् ।
3. अत्र केचित् आहुः -.......................................तदसत्

यत्तु...आहुः.....न

1. यच्च आहुः 'आत्मीयैः स्मृतीच्छाप्रयत्नैः कर्महेतुभिरात्मा कर्म करोति' इति, न
2. यत्तु उक्तम् न समः दृष्टान्तः इति, तत् असत् ।
3. यत्तु वदन्ति..............................अत्रेदं वक्तव्यम्

उपसंहार-द्योतक-पदानि

1. एवं च
2. इति भावः
3. इत्यर्थः
4. वस्तुतः...
5. फलति/फलितोऽर्थः
6. इति न्याय्यम्
7. तस्मात्
8. इति दिक्

अतः भावे एव प्रत्ययः न्याय्यः इति भावः।
वस्तुतः ज्ञापकादिना अस्यापि न संज्ञाकार्यम्।
ज्ञापकस्वीकारापेक्षया सूत्रावृत्तिरेव लघीयसी इति दिक्।

विवरणवाचकानि पदानि

1. किञ्च
2. तथाहि

पक्षः	साध्यम्	हेतुः	उदाहरणम्
बालकः	शालां न गच्छति	अनारोग्यकारणात्	महेशवत्
बालकः	शालां गच्छति	तीव्रानारोग्याभावात्	कृष्णवत्
हरीशः	मधुरं न खादति	मधुमेहरोगयुक्तत्वात्	मम पिता इव

पक्षः साध्यम् हेतुः उदाहरणम्

How can the Veda Samhitas that emerged from the utterances of Rishis who lived in space and time with flesh and blood be Apaurusheya?

How can be verses describing rivers like Satadru Sarasvati etc, tribes like Arya, Dasa etc, be treated as Apurusheya?

How can description of a specific locality of Earth like North West India be word of God?

पक्षः साध्यम् हेतुः उदाहरणम्

The Veda Samhitas not Apaurusheya because they are the utterances of Rishis who lived in space and time with flesh and blood.

The Veda Samhitas not Apaurusheya because they are describing rivers like Satadru Sarasvati etc, tribes like Arya, Dasa etc.

The Veda Samhitas not word of God because they contain description of a specific locality of Earth like North West India.

पक्षः साध्यम् हेतुः उदाहरणम्

अथातो ब्रह्मजिज्ञासा

तत्र अथशब्दः आनन्तर्यार्थः परिगृह्यते ; नाधिकारार्थः, ब्रह्मजिज्ञासाया अनधिकार्यत्वात् ; मङ्गलस्य च वाक्यार्थे समन्वयाभावात् ; अर्थान्तरप्रयुक्त एव ह्यथशब्दः श्रुत्या मङ्गलप्रयोजनो भवति ।

ब्रह्मणो जिज्ञासा ब्रह्मजिज्ञासा । ब्रह्मण इति कर्मणि षष्ठी, न शेषे ; जिज्ञास्यापेक्षत्वात् जिज्ञासायाः[१], जिज्ञास्यान्तरानिर्देशाच्च[२] । ननु शेषषष्ठीपरिग्रहेऽपि ब्रह्मणो जिज्ञासाकर्मत्वं न विरुध्यते, सम्बन्धसामान्यस्य विशेषनिष्ठत्वात्; एवमपि प्रत्यक्षं ब्रह्मणःकर्मत्वमुत्सृज्य सामान्यद्वारेण परोक्षं कर्मत्वं कल्पयतो व्यर्थः प्रयासः स्यात् । न व्यर्थः, ब्रह्माश्रिताशेषविचारप्रतिज्ञानार्थत्वादिति चेत् , न ; प्रधानपरिग्रहे तदपेक्षितानामर्थाक्षिप्तत्वात् ।

हेतु-उपस्थापनम्

1. हि
2. पञ्चमी विभक्तिः
3. किञ्च (अन्यः हेतुः)

त्रयी वार्त्ता दण्ड नीतिश्चेति मानवाः ॥ त्रयी विशेषो ह्यान्वीक्षिकीति ॥
यथार्हदण्डः पूज्यते ॥ सुविज्ञातप्रणीतो हि दण्डः प्रजा धर्मार्थकामैर्योजयति ॥

न च....................

किञ्च.......

किञ्च.......

निषेधवाचकं पदद्वयम्

- न हि पूर्वम् 'इत्थमहम्' इति आत्मानम् अप्रमाय पश्चात् प्रमेयपरिच्छेदाय प्रवर्तते ।
- न हि आत्मा नाम कस्यचित् अप्रसिद्धो भवति ।